

УДК 378.091(477.87)"1945/1946"  
DOI: 10.24919/2312-2595.10/52.257919

**Василь МІЩАНИН**

доктор історичних наук, доцент, професор кафедри модерної історії України та зарубіжних країн, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», пл. Народна, 3, м. Ужгород, Україна, індекс 88000 ([vasyl.mistchanyn@uzhnu.edu.ua](mailto:vasyl.mistchanyn@uzhnu.edu.ua))

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1705-0333>

ResearcherID: <http://www.researcherid.com/rid/AAAY-5123-2021>

ScopusID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56031499200>

**Бібліографічний опис статті:** Міщанин, В. (2022). Перший навчальний рік Ужгородського державного університету (1945/1946): будні та свята викладачів і студентів. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 10/52, 230–249. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.10/52.257919>.

## ПЕРШИЙ НАВЧАЛЬНИЙ РІК УЖГОРОДСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ (1945/1946): БУДНІ ТА СВЯТА ВИКЛАДАЧІВ І СТУДЕНТІВ

**Анотація.** *Мета статті* – проаналізувати повсякденне життя перших викладачів і студентів Ужгородського державного університету, на яких партійним і радянським керівництвом покладалася велика відповідальність за організацію вищої освіти на Закарпатті. **Методологія та методи дослідження** – принципи науковості, об'єктивності, історизму, методи зовнішньої та внутрішньої критики джерел. **Наукова новизна** полягає у тому, що в розрізі історії повсякдення дослідження окресленої проблематики ще не здійснювалося. **Висновки.** На підставі аналізу доступних автору статті матеріалів Державного архіву Закарпатської області (зокрема фонду 545 – Ужгородський державний університет) можна стверджувати, що радянська влада надавала великого значення відкриттю університету на Закарпатті. Активізувалася

© Василь Міщанин, 2022

справа з відкриттям вузу після підписання договору між Радянським Союзом і Чехословаччиною про перехід Закарпатської України до складу Української РСР (СРСР). Вже в липні керівництво Народної Ради видає постанову про відкриття університету. 18 жовтня 1945 р. уряд Радянської України та ЦК КП(б)У прийняли спільну постанову «Про відкриття державного університету в м. Ужгороді». Ця дата вважається датою заснування університету. Проте постанова про відкриття університету вийшла до офіційного завершення входження Закарпаття до УРСР. У 1946 р. завершили юридичне оформлення університету документи союзних органів: постанова Ради міністрів СРСР від 28 травня 1946 р. та наказ міністерства вищої освіти СРСР від 7 червня 1946 р. Та все таки УжДУ було створено. Навчання студентів розпочалося 1 лютого 1946 р. До роботи приступили перші викладачі, на плечі яких лягла організація наукової, навчальної, виховної роботи перших студентів. Ще одним із найголовніших завдань стало «правильне» ідейне виховання студентів. Ці та інші проблеми життя викладачів і студентів Ужгородського університету початкового етапу його становлення висвітлюються у цій статті на основі відповідного і достатньо репрезентативного масиву джерел та наукової літератури.

**Ключові слова:** Закарпаття; СРСР; УРСР; Ужгородський державний університет; викладачі; студенти.

**Vasyl MISHCHANYN**

*PhD hab. (History), Associate Professor, Professor, Department of Modern History of Ukraine and Foreign Countries, Uzhgorod National University, 3, Narodna Sq., Uzhgorod, Ukraine, postal code 88000 ([vasyl.mistchanyn@uzhnu.edu.ua](mailto:vasyl.mistchanyn@uzhnu.edu.ua))*

**ORCID:** <https://orcid.org/0000-0002-1705-0333>

**ResearcherID:** <http://www.researcherid.com/rid/AAAY-5123-2021>

**ScopusID:** <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56031499200>

**To cite this article:** Mishchanyn, V. (2022). Pershyi navchalnyi rik Uzhhorodskoho derzhavnogo universytetu (1945/1946): budni ta sviata vykladachiv i studentiv [First study year of Uzhhorod State University (1945/1946): weekdays and holidays of teachers and students]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya Istoriiā – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 10/52, 230–249.* doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.10/52.257919> [in Ukrainian].

**FIRST STUDY YEAR  
OF UZHGOROD STATE UNIVERSITY (1945/1946):  
WEEKDAYS AND HOLIDAYS OF TEACHERS  
AND STUDENTS**

*Summary. The purpose of the article is to analyze the daily life of the first teachers and students of Uzhhorod State University, on whom the party and Soviet leadership had great responsibility for the organization of higher education in Transcarpathia. **Methodology and research methods** – the principles of science, objectivity, historicism, methods of external and internal criticism of sources. **The scientific novelty** is that in the context of the history of everyday research, the outlined issues have not yet been carried out. **Conclusions.** Based on the analysis of the materials available to the author of the State Archives of the Transcarpathian region (including the fund 545 – Uzhhorod State University), it can be argued that the Soviet government attached great importance to the opening of the university in Transcarpathia. The case with the opening of a university intensified after the signing of an agreement between the Soviet Union and Czechoslovakia on the transition of Transcarpathian Ukraine to the Ukrainian SSR (USSR). Already in July, the leadership of the People's Council issues a resolution on the opening of the university. On October 18, 1945, the government of Soviet Ukraine and the Central Committee of the CP(b)U adopted a joint resolution "On the opening of a state university in Uzhgorod". This date is considered the date of foundation of the university. However, the decision to open a university came before the official completion of Transcarpathia's entry into the USSR. In 1946, the legalization of the university was completed by resolutions and orders of allied bodies: the resolution of the USSR Council of Ministers of May 28, 1946 and the order of the USSR Ministry of Higher Education of June 7, 1946. However, Uzhgorod State University was established. The teaching students began on February 1, 1946. The first teachers began to work, on whose shoulders lay the organization of scientific, educational, educational work of the first students. Another very important task was the "correct" ideological education of students. These and other problems of life of teachers and students of Uzhgorod University of the initial stage of its formation are covered in this article on the basis of a relevant and sufficiently representative array of sources and scientific literature.*

**Key words:** Transcarpathia; USSR; UkrSSR; Uzhhorod State University; teachers; students.

**Постановка проблеми.** Ужгородський державний університет у радянські часи був єдиним закладом вищої освіти на Закарпатті. У період незалежності України він зумів зберегти за собою позиції лідера. За вагомі здобутки у царині освіти і науки у 2000 р. отримав статус національного. Нині ДВНЗ «Ужгородський національний університет» є найпотужнішим закладом вищої освіти в Закарпатській області.

Свою історію він розпочав у важкі післявоєнні роки. Одним із головних його завдань, була підготовка спеціалістів для народного господарства, освіти, медицини. Проте компартійними ідеологами на університет покладались і завдання ідеологічного характеру – виховати радянського громадянина, а в близькій перспективі – комуніста, який нестиме в маси ленінсько-сталінські принципи побудови комунізму.

**Аналіз досліджень та публікацій.** Нині ми спостерігаємо посилення інтересу дослідників до історії повсякдення. Початком його дослідження можемо вважати вихід у серії «З історії повсякденного життя в Україні» низки монографій під грифом Інституту історії України НАН України на початку 2010-х рр. Повсякденню періоду пізнього сталінізму присвячені три частини колективної монографії «Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.)», відповідальним редактором якої виступив В. Даниленко (Даниленко, 2010а, 2010b). Ще одна колективна монографія, присвячена повсякденності пізнього сталінізму і хрущовській добі (Даниленко, 2014).

Теоретичні й практичні питання історії повсякденності обговорювались на всеукраїнській науковій конференції, яка відбулась 14–15 травня 2010 р. в Переяслав-Хмельницькому. Годі ж віддруковано матеріали конференції (Лукашевич & Нагайко, 2010). Окремі дослідження торкались життя науково-педагогічної інтелігенції (Прохоренко, 2010) й студентства (Хоменко, 2010).

Активізувались й дослідження історії повсякденного життя населення західноукраїнських земель повоєнного періоду. У 2021 р. під редакцією В. Ільницького вийшла колективна монографія «Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки» (1944–1953) (Ільницький, 2021). Тут опубліковано 14 наукових розвідок. Найбільш наближеною до теми нашого дослідження є публікація про життя викладацької інтелігенції в Дрого-

бицькому учительському інституті в часи повоєнної радянзації (Ільницький, Кантор, & Батюк, 2021).

На сьогоднішній час про освіту і науку, окремі структурні підрозділи, відомих педагогів і науковців Ужгородського університету написано вже чимало. Відзначимо синтезуючі довідково-інформаційні та біографічні видання які вийшли до півстолітнього ювілею закладу (Гранчак та ін., 1995). У 2000 р. побачило світ ілюстративне книжкове видання про структурні підрозділи університету (Сливка, 2000). У цих публікаціях знаходимо короткі відомості про перші роки функціонування університету. Проте вона подавалася, в основному, як «хроніка розвитку й зростання». До наступного, 60-літнього, ювілею університету також вийшли окремі видання. Зокрема, довідковий проспект «Ужгородський національний університет на порозі III тисячоліття» (Вегеш, 2005) за редакцією М. Вегеша та документальне видання «Сторінками історії Ужгородського університету» (Жулканич, 2005), упорядником якого стала Н. Жулканич. Значна частина опублікованих документів стосуються першої університетської радянської п'ятирічки. Досліджуючи процеси радянзації Закарпаття, частково висвітлив повсякденне життя творчої інтелігенції, в тому числі викладачів Ужгородського державного університету В. Міщанин (Міщанин, 2011, 2018).

**Метою статті** є дослідити повсякденне життя викладачів Ужгородського університету в перший функціонування, що збіглося з початком радянзації Закарпаття.

**Виклад основного матеріалу.** Дослідники відзначають, що відкриття університету в Ужгороді стало подією історичної ваги. Питання відкриття вищої школи на Закарпатті вперше постало у 1848 р. На слов'янському з'їзді в Празі громадські і політичні діячі ставили вимогу до властей Австрійської монархії відкрити для русинів заклад вищої освіти (Гранчак та ін., 1995, с. 3). За словами Й. Кобаля: «Адольф Добрянський і пов'язані з ним люди – наприкінці 1849 р. добилися створення окремого національного округу, до якого входили території Ужанського, Березького, Угочанського і Марамороського комітатів, у яких більшість населення становили українці. Але такий округ проіснував всього близько 5 місяців, до березня 1850 р., і реалізувати ідею створення окремого університету, звичайно, не вдалося. Зате вихідці із Закарпаття дістали можли-

вість вступати до Львівського університету у Галичині, яка також була частиною Австрійської імперії» (Кобаль, 2020).

Від вимоги до реалізації ідеї пройшло майже століття. Офіційною датою відкриття університету вважається 18 жовтня 1945 р. В цей час ще офіційно не завершилися входження Закарпатської України до складу Радянської України (Радянського Союзу). Нагадаємо, що 26 листопада 1944 р. відбувся з'їзд народних комітетів, на якому прийняли рішення приєднати Закарпатську Україну до Радянської України. 29 червня 1945 р. СРСР і Чехословацька Республіка уклали договір, за яким колишня територія Підкарпатської Русі (Закарпатська Україна) виходила зі складу Чехословаччини і входила до складу СРСР. Утім ратифікація договору парламентами двох країн відбулася тільки в останній декаді листопада 1945 р. На юридичні казуси з відкриттям університету вказують й інші дослідники: «18 жовтня 1945 р. юрисдикція УРСР ще не поширювалася на Закарпатську Україну...» (Офіцинський, 2010, с. 363).

Підготовка до відкриття університету починається зі спільної «Постанови Секретаріату Центрального Комітету Комуністичної Партії Закарпатської України та Народної Ради Закарпатської України» у якій йшлося, що «з дня 19 липня 1945 р. м. Ужгород, про утворення Закарпато-Українського Університету». До слова, постанова наприкінці документа датована і підписана уповноваженими чиновниками 20 липня 1945 р. У ній вказувалась необхідність створення університету, організацію роботи в 1945/1946 н.р. на чотирьох факультетах (історичному, філологічному, біологічному, медичному), виділення для потреб університету приміщень у центрі міста. Зокрема будинки на пл. М. Горького № 1 (колишня гімназія Другета), № 3, 6, 8, 10 та на вулиці Жовтневій № 46 (власність греко-католицької церкви). До 10 серпня з цих приміщень мали виселити всіх мешканців. Для організації роботи створювалася комісія, яка мала завданням організувати навчальний процес із 1 жовтня 1945 р. У постанові встановлювався перший набір – 240 студентів (по 60 на кожному факультеті) «і то з таким розрахунком, щоб в першу чергу були прийняті до Університету діти робітників, селян та трудової інтелігенції». Також просили ЦК КП(б)У «надіслати проф. викладацький склад до Університету відповідно встановлених фахів в Університеті» (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 1, арк. 1). Для викладачів створюваного університету з міського фонду Ужгорода виділялось

35 квартир. Уповноважений НРЗУ в справах освіти мав оголосити набір до університету вже 20 липня.

Для створення наукової університетської бібліотеки НРЗУ віддала в розпорядження університету «всі безгосподарчі бібліотечні фонди», а також дозволила «відбирати у всіх наявних бібліотеках ті книги та рукописи», які потрібні (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 1, арк. 1).

Фінансовий відділ для організації роботи університету у III кварталі мав виділити 5 000 000 пенгів<sup>1</sup>, а комунальний та лісовий – забезпечити «виконувати всі замовлення університету в справі його ремонту та обладнання, розглядаючи всі роботи як роботи першого чергового державного значіння» (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 1, арк. 1).

Проте у жовтні 1945 р. університет ще не був готовий приймати студентів. 18 жовтня 1945 р. уряд УРСР та ЦК КП(б)У прийняли спільну постанову «Про відкриття державного університету в м. Ужгороді». Вісім пунктів постанови стосувалися організації роботи створюваного ЗВО. Києвом був скоригований контингент першого табору. Він мав становити 180 осіб: по 30 студентів на історичному та біологічному факультетах та по 60 на філологічному та медичному. Наркомати освіти та охорони здоров'я, а також Управління у справах Вищої школи при Раднаркомі УРСР до 30 листопада мали забезпечити університет професорсько-викладацьким персоналом. Загалом до Ужгорода мав прибути 21 спеціаліст.

До Ужгородського університету надсилалося також обладнання для історичного та літературного кабінетів «за рахунок наявного обладнання педагогічних інститутів та університетів Української РСР». Для бібліотеки Ужгородського університету Комітет в справах політосвітніх установ при Раднаркомі УРСР з фондів, «що повернено з Німеччини» мав виділити 10 000 примірників навчальної, наукової, політичної та художньої літератури. Ще 20 000 примірників у IV кварталі 1945 р. мав надіслати Укркнигокультторг. Академію наук зобов'язали до 1 листопада 1945 р. виділити і на-

---

<sup>1</sup> Пенге (П) – грошова одиниця Угорщини, яка разом з чехословацькою кроною перебували в обігу в Закарпатській Україні. Постановою НРЗУ від 12 січня 1945 р. встановлювався обмінний курс: 1 пенге дорівнював 2,21 чехословацьким кронам (Кч); 1 крона дорівнювала 0,45 пенге. З 15 листопада 1945 р. на території Закарпатської України введено в обіг радянську грошову одиницю карбованець (рубль).

діслати 10 000 книг, а також обладнання для кабінетів і лабораторій біологічного факультету (ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 16, спр. 59, арк. 122–125. На 131+1 арк.). Наказ № 414 Управління в справах вищої освіти при РНК УРСР від 29 жовтня 1945 р. «Про відкриття державного університету в м. Ужгороді» продублював ці рішення (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 2, арк. 6–6 зворот.). Ще раз відзначимо, що рішення партійних та радянських органів УРСР про відкриття університету приймалося до юридичного оформлення входження Закарпаття до Радянської України.

22 січня 1946 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР затверджено подання Президії Верховної Ради Української РСР про утворення Закарпатської області з центром у м. Ужгород. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 24 січня 1946 р. з 25 січня 1946 р. в Закарпатській області вводилося законодавство Української Радянської Соціалістичної Республіки. На думку Р. Офіцинського: «Наступні кроки здійснювалися в межах правового поля Радянського Союзу. Останню крапку ставили в ту пору не в Києві. У Москві на початку літа 1946 року вийшли два документи російською мовою. Вони названі однаково "Про відкриття Ужгородського державного університету в м. Ужгороді Української РСР"» (Офіцинський, 2010, с. 363). Мова йде про постанову Ради міністрів СРСР від 28 травня 1946 р. та наказ міністерства вищої освіти СРСР від 7 червня 1946 р.

Останній документ дозволяв «Раді міністрів Української РСР і Міністерству вищої освіти УРСР відкрити в 1946 році Ужгородський державний університет в м. Ужгороді Української РСР». З цього часу університет отримав постійну назву – Ужгородський державний університет (скорочено УЖДУ). Його віднесли до ЗВО першої категорії і підпорядкували союзному міністерству вищої освіти. З 1946 р. при УЖДУ створювались постійні річні підготовчі курси (150 слухачів), а книгозбірня університету потрапила до списку бібліотек, які отримували обов'язковий примірник всіх друкованих видань Радянського Союзу (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 2, арк. 5).

Передача університету у відання Міністерства вищої освіти УРСР відбулося 18 липня 1946 р. в Ужгороді у присутності уповноважених Міністерства вищої освіти СРСР М. Терещенко, Міністерства освіти УРСР П. Годечко, ректора Ужгородського університету А. Курішко (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 3, арк. 3). На цей час за університетом були закріплені: будівлі навчального корпусу,



приміщення ректорату та спортзал за адресою площа Горького, 53; студентський гуртожиток (вул. Жовтнева, 46); «професорський будинок» (пл. Горького 6, 8, 10) (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 3, арк. 4). На думку комісії, будівлі перебували у доброму технічному стані, за винятком невеликого ремонту даху, територія облагороджена. Загальна площа всіх навчально-лабораторних приміщень, включаючи бібліотеку, становила 816 м<sup>2</sup>. Відзначалось, що лабораторії і кабінети не мають обладнання, а наявні прилади можуть забезпечувати на лекціях тільки окремі досліди. З навчальних приміщень і аудиторного фонду: актовий зал на 150 місць; спортзал на 25 місць 5 аудиторій на 50 місць та 10 аудиторій на 25 місць; читальний зал на 25 місць (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 3, арк. 5, 7).

Книжковий фонд бібліотеки на цей час становив 64 000 примірників підручників, наукової і художньої літератури, журналів. Із них 18 000 віднесено до спецфонду. Із всієї наявної літератури 47 374 примірників російською мовою, 2 891 – українською, 13 735 іноземними мовами (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 3, арк. 6).

За кілька днів перед цим, 13 липня 1946 р., державна штатна комісія Ради міністрів СРСР затвердила штат УЖДУ в кількості 143 одиниці із загальною сумою зарплати по 122 посадових окладах 57 350 карбованців щомісячно. Відповідно до нього затверджувалася посада ректора з окладом 6 000 крб., проректора по навчальній і науковій роботі – 5 000 крб., проректора по АГЧ – 1 500 крб. У навчальній частині секретар вченої ради отримував 800 крб., секретар вченої частини – 600 крб., диспетчер – 700 крб., статистка – 450 крб. Деканам всіх чотирьох факультетів виділялося по півставки. Оплата за це чомусь не вказана. А от секретар факультету отримував 450 крб. Серед управлінського персоналу начальник відділу кадрів отримував 1 000 крб., зав канцелярією – 600, діловод – 450, машиністка – 500, архіваріус – 600. По бухгалтерії: головбух отримував 1 500 карбованців, його заступник – 1 000, старший бухгалтер – 950, бухгалтер – 750, касир – 550. Середня зарплата навчально-допоміжного персоналу становила 515 карбованців. Завідувачі музею і ботанічного саду отримували по 800 карбованців, старші наукові співробітники по 700, наукові співробітники 650. Найменше оплачувалася праця сторожа, вахтера, прибиральника, гардеробника – 250 карбованців (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 3, арк. 14–17).

Управління університету відбувалось за радянськими освітніми стандартами. Так, на перше півріччя 1946 р. заплановано 13 пунктів організаційної роботи, 8 навчально-методичної, по 5 з організації самостійної роботи студентів та умов проведення колоквиумів, заліків та іспитів. Активно залучались викладачі і студенти університету до «культосвітньої» роботи. До прикладу, у квітні 1946 р. планувалося проведення 7 таких заходів: 4 лекції «Марксистсько-ленінське вчення про війну», «Наші героїчні предки. Дмитрій Донської» (після неї – вечір самодіяльності), «Світове значення російської літератури», «Еволюційне вчення Дарвіна», теоретична студентська конференція за книгою Сталіна «Велика Вітчизняна війна Радянського Союзу по наказах і промовах 9/II-1946», вечір присвячений дню народження В. Леніна (з художньою частиною) та урочисті збори приурочені до травня (також з художньою частиною) (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 4, арк. 2 зворот.). Організація і проведення цих заходів покладалися на кафедру марксизму-ленінізму, профком, окремих викладачів.

6 січня 1946 р. ректор А. Курішко підписав навчальні плани. У них чітко прослідковуються пріоритети, які ставилися перед студентами і викладачами. На історичному факультеті навчання тривало 8 семестрів. Протягом цього часу викладачі мали вчитати 4 804 години. Вкажемо на предмети, які увійшли до навчального плану: історія народів СРСР – 500 годин, військова підготовка – 360 годин, іноземна мова – 340 годин, історія нового часу – 312 годин, латинська мова – 304 години. Значна кількість годин виділялася на вивчення «ідеологічних» дисциплін: основи марксизму-ленінізму – 254 години, політекономія – 140, діалектичний та історичний матеріалізм – 136 годин. На дисципліни психолого-педагогічного блоку виділялось значно менше годин: педагогіка – 72, логіка – 70, психологія – 48, методика викладання історії – 32. Незначною була й кількість годин на викладання таких дисциплін, як: основи археології – 54, етнографія – 48, історіографія – 40, джерелознавство – 32. На дисципліни за вибором виділялось 484 години, написання дипломної роботи – 370, педпрактику – 108 (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 5, арк. 1). На історію російської літератури виділялось 100 годин, а на вивчення історії української літератури на 18 годин менше – 82 години.

Як бачимо, навчальні плани передовсім передбачали вивчення історії СРСР, дисциплін, які мали притягти молодому поколінню «постулати» марксизму лєнінізму, любов до «великого» російського народу тощо. Ще не пройшло року від завершення війни, а тому значна кількість годин виходила з військових стратегій СРСР – значна кількість годин відводилася на військову підготовку та вивчення іноземної мови.

Розпочали навчальний процес університеті 1 лютого 1946 р. 28 викладачів. Серед них: п'ять кандидатів наук, доцентів, п'ять старших викладачів, десять викладачів, шість асистентів, два старших лаборантів. До першого червня 1946 р. ще прибув один доктор наук, професор, п'ять доцентів, шість кандидатів наук, вісім старших викладачів, п'ять викладачів та три асистенти. Водночас покинули університет «із-за незабезпечення житлом і з причин неетичної поведінки» три кандидати наук (з них два доценти), за сімейними обставинами чотири викладачі і один асистент (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 8, арк. 3–4). Керівництво університету змушене було констатувати, що «професорсько-викладацький персонал в його сьгоднішньому складі не може повністю виконати завдання з підготовки висококваліфікованих і розгортання науково-дослідної роботи із-за своєї малочисельності». А тому просили надіслати до університету на 1946/1947 н. р. 15 докторів наук, трьох доцентів, два старших викладачів. Професори мали заповнити вакантні посади керівників структурних підрозділів.

Набір перших студентів відбувся за рахунок молоді, яка закінчила раніше гімназії та чотиримісячні курси, організовані НРЗУ, а також частково за рахунок демобілізованих червоноармійців. Певних змін зазнав і контингент перших студентів. На початку семестру (01.02.1946) він становив 180 осіб. Протягом семестру з різних причин (невідвідування пар, переїзд на нове місце проживання) покинули заклад 19 студентів. На їх місце за рахунок переводу і відновлення прибуло 27 студентів (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 8, арк. 6–7, 28).

Перший рік навчальна робота коригувалася у «ручному режимі». Стабільного розкладу на весь семестр не було, максимум він складався на місяць та й то його щотижнево коригували. Це було пов'язано з тим, що ряд кафедр залишались не укомплектовані професорсько-викладацьким складом. А викладачі-сумісники мали часті непередбачувані відродження. Так, порушення графіка занять на

біологічному факультеті сталося через неприбуття професора, який мав читати курс зоології безхребетних та доцента – викладача курсу геології з основами палеонтології. Довелося пари замінити аналітичною хімією та ботанічним практикумом (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 8, арк. 7).

Слабким, на думку керівництва університету, було й забезпечення окремих предметів підручниками та навчальною літературою. Так, на історичному й філологічному факультетах на деякі предмети припадало по одному-два підручники. А з етнографії, археології, латинської та давньоруської мов, вступу до мовознавства, античної, західноєвропейській та російської літератури підручників не було зовсім. Хоча тут дозволимо собі трохи не погодитись із цим твердженням. Згадаймо, хоча б тонни літератури, конфіскованої з приватних бібліотек, бібліотеки Мукачівського монастиря, але вона ще не пройшла перевірки цензурою і не могла бути допущена для використання у радянському освітньому процесі (Мищанин, 2012). Добре забезпеченою підручниками та навчальною літературою виявилася кафедра марксизму-ленінізму (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 8, арк. 8). Навіть більше – окремо укомплектований кабінет марксизму-ленінізму «задовільно забезпечено літературою, газетами, журналами, однак недостатньо забезпечений навчальними посібниками, відсутні діаграми, схеми, карти і т. п. Під кабінет «Основ [марксизму-ленінізму]» виділено хороше приміщення, кабінет обладнаний меблями, шафами та ін.» (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 8, арк. 10).

Уся навчальна робота неодноразово обговорювалась на раді університету, а виконання навчального плану контролювалося проректором, к. б. н. Я. Рогалем особисто (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 8, арк. 12).

Особливе місце в університеті зайняла «політико-виховна» робота. За перший (урізаний, бо процес навчання розпочався тільки 1 лютого) навчальний рік в університеті проведено 30 масових заходів: святкові зустрічі, присвячені різним датам і ювілеям, радянським святкам (річниця Червоної армії, 75-ї річниця від дня народження Л. Українки, 85-й річниця з дня смерті Т. Шевченка, 30-й річниця від дня смерті І. Франка, міжнародному жіночому дню, 1 Травня); лекції – про виступ Й. Сталіна перед виборцями 9.02.1946 р., «виступ Сталіна та наші завдання», «великого російського» вченого І. Павлова, «видатного російського» фізика П. Лебедева та «великого

російського вченого Тімірязєва», день Паризької комуни, «марксистсько-ленінське вчення про війну» тощо; вечори зустрічі з письменниками Закарпаття та українськими радянськими письменниками В. Сосюрою та О. Вишнею (4 вечори), а також присвячений черговому дню народження В. Леніна та 10-й річниці смерті М. Горького; відзначили дні більшовицької преси, радіо. День Перемоги; провели теоретичні конференції – студентську за книгою Й. Сталіна «Велика Вітчизняна війна Радянського Союзу» та викладацькі, «Марксистсько-ленінська наука про державу» та присвячені виступу Й. Сталіна перед виборцями. Ще одним заходом став масовий «похід за місто» (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 8, арк. 18). Подібні заходи мали показати істинність марксистсько-ленінського вчення, мудрість великого вождя Й. Сталіна, продемонструвати дружбу російського і українського народів.

Також перед викладачами університету ставились завдання проводити подібні заходи для місцевого населення. Приміром, тільки викладачами кафедри української літератури прочитано 21 лекцію. В обласних газетах викладачами УжДУ надруковано більше трьох десятків статей. Заохочувалися виступи на радіо.

Слід відзначити, що подібні заходи чітко планувалися і контролювались керівництвом університету. Так, у плані роботи кафедри російської і загальної літератури на перший семестр 1945/1946 н.р. разом з навчально-методичною, науковою, організацією самостійної роботи студентів та роботи кабінетів виділявся блок культурно-масової роботи кафедри. У ньому, зокрема, передбачалося підтримувати зв'язки зі Спілкою письменників Закарпаття, влаштовуючи спільні заходи і ювілейні вечори, співпрацювати з вчителями середніх шкіл, допомагати їм у виробленні методики викладання російської літератури в школі, прочитати серед інтелігенції міста та у військових частинах не менше восьми лекцій з літератури, написати в місцеву пресу не менше трьох статей з літератури і мистецтва (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 12, арк. 1).

Укінці року про це звітували. Читаємо зведений звіт по університету: «Кафедра мовознавства. Доц. Чередниченко І. прочитав 2 лекції надрукував у місцевій пресі 3 статті. Кафедра української літератури. Зав. каф. Ясько М. прочитав 12 лекцій, надрукував у місцевій пресі 7 статей, зробив 6 виступів на радіо... Кафедра російської літератури. Доц. Вознесенський М. прочитав 9 лекцій, на-

друкував 3 статті... Кафедра історії. Кандидат наук Сміян П. прочитав 2 лекції, надрукував 1 статтю» (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 12, арк. 3 зворот.). Загалом за перший навчальний рік викладачами університету у «політико-виховному» напрямку роботи було прочитано 43 лекції, надруковано 25 статей та зроблено 8 виступів на радіо.

Увага також приділялася фізкультурним заходам. Викладачі військової кафедри спільно з комітетом добровільного спортивного товариства «Наука» організували секції, із графіком занять двічі на тиждень: футбольну, а також чоловічі і жіночі баскетбольну, волейбольну, гімнастичну секції. У них займалася 91 особа (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 8, арк. 18). Також проводились змагання та здачі норм ГТО.

Трудова дисципліна серед професорсько-викладацького складу була «на високому рівні». Викладачі вчасно приходили на заняття. Запізнення чітко фіксувалися. Окремі випадки зриву занять зафіксовані тільки за сумісниками. Наприклад, викладач історії стародавнього сходу Стасів неодноразово спізнився на 6–10 хвилин, а із-за «систематичних командировок» старшого викладача Яремчука сталося «недовиконання годин навчального плану з основ марксизму-ленінізму на біологічному та медичному факультетах» (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 8, арк. 19).

Допоміжний персонал масово не виходив на роботу «в дні релігійні», зокрема на Великдень. Студенти в більшості відвідували заняття «без запізнень і акуратно», але окремі «пропускали і не відвідували заняття з неповажних причин». У таких випадках з ними проводили «виховні заходи і оргвисновки». П'ятьох студентів за невідвідування відрахували. А тому великим резонансом став випадок, коли близько половини студентів історичного, філологічного та біологічного факультетів не з'явилися на заняття на Паску і три наступні дні.

То ж кафедри марксизму-ленінізму роботи вистачало. У плані роботи на перший семестр 1945/1946 н. р. чітко прослідковувалися напрями ідейного виховання студентів: «Глибоке вивчення «Короткого курсу історії ВКП(б)», творів класиків марксизму-ленінізму, особливо книги товариша Сталіна «Про Велику Вітчизняну війну» та його промову на передвибірчих зборах 9.ІІ.1946 р. ...» (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 16, арк. 2).

Слідкувало керівництво університету й за успішністю студентів. Так, за результатами першого навчального року на всіх факультетах університету 17 студентів мали по одній заборгованості, шість студентів – по дві і сім студентів – по три і більше. За неуспішність відрахували чотирьох студентів. На особливому контролі були такі дисципліни, як основи марксизму-ленінізму та військова підготовка, залік з цих предметів склали відповідно 100 і 86 студентів університету.

Визначились і «круглі» відмінники: на історичному факультеті Неоніла Гурова; на філологічному – Ціма Гольфельд, Петро Потушняк; на біологічному – Куц, Чередніченко, Верснїч, Татарскій, Заяц; на медичному – Касарді, Завдун, Кишко, Гатальян (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 8, арк. 20).

Для поліпшення матеріально-побутового становища, поліпшення харчування студентів і професорсько-викладацького складу, університету мали виділити 40 га землі для ведення підсобного господарства. Але фактично виділено 2,9 га виноградників та 4,2 га орної землі, на якій навесні 1946 р. посадили городні культури. У липні 1946 р. за 50 кілометрів від залізничної станції Ужгород, поблизу селища Батьово, університету надали «бувчий поміщицький маєток з площею 200 га орної землі з садибою», використання якого планували розпочати з осені.

Студентська їдальня могла прохарчувати 180 студентів, викладачів і співробітників університету (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 8, арк. 23). Середня місячна вартість харчування одного студента становила близько 100 карбованців. Але великою проблемою була відсутність кухонного посуду та інвентарю.

В університетському гуртожитку проживали 97 студентів, які «забезпечені постільною білизною і ліжками». Але для нового набору цього не вистачало (ДАЗО, ф. 545, оп. 1, спр. 8, арк. 24). При університеті запрацювала й швейна майстерня, яка мала завданням обслуговувати викладачів і студентів.

**Висновки.** Відкриття закладу вищої освіти на Закарпатті мало особливе значення для мешканців краю. У 1945 р. збулась давня мрія краян про отримання вищої освіти молодим поколінням у себе вдома. Відкриття Ужгородського університету відбулося у непростий період. У жовтні 1944 р. Закарпаття було звільнено від німецько-угорських окупантів. На теренах краю створено перехідне

державне утворення Закарпатська Україна, на яке покладалося завдання здійснити возз'єднання краю з радянською Україною. Після підписання договору між СРСР і ЧСР про входження Закарпатської України до складу УРСР (29 червня 1945 р.) активізується питання з відкриттям університету в Ужгороді. Вже в липні керівництво Народної Ради Закарпатської України видає постанову про відкриття ЗВО, а 18 жовтня 1945 р. вийшла спільна постанова уряду Радянської України та ЦК КП(б)У «Про відкриття державного університету в м. Ужгороді». Навчання студентів розпочалося 1 лютого 1946 р. Окрім завдань з організації процесу навчання, навчально-наукової роботи та побутового життя викладачів і студентів, одним з найголовніших завдань стало «правильне» ідейне виховання студентів.

#### Джерела та література

- Вегеш, М.** (2005). *Ужгородський національний університет на порозі III тисячоліття*. Ужгород.
- Гранчак, І., Довганич, О., Сливка, Ю., & Туряниця, В.** (1995). *Осередок освіти, науки, культури. Ужгородському державному університету – 50 років*. Ужгород.
- ДАЗО – Державний архів Закарпатської області.
- Даниленко, В.** (2010а). *Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.)*: колективна монографія (Кн. 2 (1–2)). Київ: Інститут історії України НАН України.
- Даниленко, В.** (2010б). *Повоєнна Україна: нариси соціальної історії (друга половина 1940-х – середина 1950-х рр.)*: колективна монографія (Кн. 2 (3)). Київ: Інститут історії України НАН України.
- Даниленко, В.** (2014). *Соціальні трансформації в Україні: пізній сталінізм і хрущовська доба*: колективна монографія. Київ: Інститут історії України.
- Скельчик, С.** (2018). *Повсякденний сталінізм. Київ і кияни після Великої війни*. Київ: Laurus.
- Жулканич, Н.** (2005). *Сторінки історії Ужгородського національного університету: Документи і матеріали*. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші.
- Гльницький, В.** (2021). *Повсякденне життя населення західних земель України у перші повоєнні роки (1944–1953)*: колективна монографія. Львів – Торунь: Liha-Pres.



- Льницький, В., Кантор, Н., & Батюк, Т. (2021). Повсякденне життя у Дрогобицькому учительському інституті: новий документ до історії (1946–1949). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 6/48, 342–364. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.6/48.228501>.
- Кобаль, Й. (2020). *Хроніка розвитку вищої освіти на Закарпатті*. Взято 12 лютого 2022 р. з <https://mediacenter.uzhnu.edu.ua/news/khronika-rozvytku-vyshchoi-osvity-na-zakarpatti/2020-07-04-42363>.
- Лукашевич, О., & Нагайко, Т. (2010). *Історія повсякденності: теорія та практика*: матеріали Всеукраїнської наукової конф., Переяслав-Хмельницький, 14–15 травня 2010 року. Переяслав-Хмельницький.
- Міщанин, В. (2011). Функціонування Ужгородського університету в умовах посиленого ідеологічного контролю КПРС у перші роки Радянської влади на Закарпатті (1946–1950 рр.). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*, 26, 47–55.
- Міщанин, В. (2012). Втручання цензури в діяльність редакцій газет, бібліотек та книготоргівлі на Закарпатті в 1944–1950 рр. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, 27, 166–172.
- Міщанин, В. (2018). *Радянізація Закарпаття*. Ужгород: РІК-У.
- Офіцинський, Р. (2010). Ужгородський державний університет. *Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура. Україномовний варіант українсько-угорського видання*. Ужгород: Ліра.
- Прохоренко, О. (2010). Характерні риси та особливості повсякденного життя науково-педагогічної інтелігенції 40-х – 50-х рр. ХХ ст. *Історія повсякденності: теорія та практика*: матеріали Всеукр. наук. конф. (с. 187–189).
- Сливка, Ю. (2000). *Ужгородський державний університет (2000)*. Ужгород: ПП «Видавництво "М-Студія"».
- Турияця, В. (1997). *Педагоги-науковці: До 50-річчя університету* (Ч. 1). Ужгород.
- Хоменко, Н. (2010). Колективне дозвілля як спосіб контролю за студентською повсякденністю. *Історія повсякденності: теорія та практика*: матеріали Всеукр. наук. конф. (с. 191–193).
- ЦДАГОУ – Центральний державний архів громадських об'єднань України.

### References

- Vehesh, M. (2005). *Uzhhorodskiy natsionalnyi universytet na porozhi III tysiacholittia [Uzhhorod National University on the threshold of the third millennium]*. Uzhhorod [in Ukrainian].

- Hranchak, I., Dovhanych, O., Slyvka, Yu., Turianytsia, V.** (1995). *Oseredok osvity, nauky, kultury. Uzhhorodskomu derzhavnomu universytetu – 50 rokiv [Center for Education, Science, Culture. Uzhhorod State University is 50 years old]*. Uzhhorod [in Ukrainian].
- DAZO – Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State Archives of Zakarpattia region].
- Danylenko, V.** (2010a). *Povoienna Ukraina: narysy sotsialnoi istorii (druha polovyna 1940-kh – seredyna 1950-kh rr.) [Postwar Ukraine: Essays on Social History (the 2nd half of the 1940s – mid 1950s)]*. (Vol. 2 (1–2)). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Danylenko, V.** (2010b). *Povoienna Ukraina: narysy sotsialnoi istorii (druha polovyna 1940-kh – seredyna 1950-kh rr.) [Postwar Ukraine: Essays on Social History (the 2nd half of the 1940s – mid 1950s)]*. (Vol. 2 (3)). Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Danylenko, V.** (2014). *Sotsialni transformatsii v Ukraini: piznii stalinizm i khrushchovska doba [Social transformations in Ukraine: late Stalinism and the Khrushchev era]*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Yekelchuk, S.** (2018). *Povsiakdennyi stalinizm. Kyiv i kyiany pislia Velykoi viiny [Daily Stalinism. Kyiv and Kyiv residents after the Great War]*. Kyiv: Laurus [in Ukrainian].
- Zhulkanych, N.** (2005). *Storinky istorii Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu: Dokumenty i materialy [Pages of the history of Uzhgorod National University: Documents and materials]*. Uzhhorod: Vydavnytstvo Oleksandry Harkushi [in Ukrainian].
- Ilnytskyi, V.** (2021). *Povsiakdenne zhyttia naseleennia zakhidnykh zemel Ukrainy u pershi povoienni roky (1944–1953) [Everyday life of the population of the western lands of Ukraine in the first postwar years (1944–1953)]*. Lviv – Torun: Liha-Pres [in Ukrainian].
- Ilnytskyi, V., Kantor, N., & Batiuk, T.** (2021). *Povsiakdenne zhyttia u Drohobytському uchtelskomu instytutu: novyi dokument do istorii (1946–1949) [Everyday life in Drohobych Teacher’s Institute: a new document in history (1946–1949)]*. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytського derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 6/48, 342–364. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.6/48.228501> [in Ukrainian].
- Kobal, Y.** (2020). *Khronika rozvytku vyshchoi osvity na Zakarpatti [Chronicle of the development of higher education in Transcarpathia]*. Retrieved

- February 12, 2022, from <https://mediacenter.uzhnu.edu.ua/news/khronika-rozvytku-vyshchoi-osvity-na-zakarpatti/2020-07-04-42363> [in Ukrainian].
- Lukashevych, O., & Nahaiko, T.** (2010). *Istoriia povsiakdennosti: teoriia ta praktyka: materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii [History of everyday life: theory and practice: materials of the All-Ukrainian scientific conference, Pereiaslav-Khmelnyskyi, May 14–15, 2010].* [in Ukrainian].
- Mishchanyn, V.** (2011). Funktsionuvannia Uzhhorodskoho universytetu v umovakh posylenoho ideolohichnoho kontroliu KPRS u pershi roky Radianskoi vlady na Zakarpatti (1946–1950 rr.) [Functioning of Uzhhorod University in the conditions of the strengthened ideological control of the CPSU in the first years of the Soviet power in Transcarpathia (1946–1950)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Istoriia – Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series: History*, 26, 47–55 [in Ukrainian].
- Mishchanyn, V.** (2012). Vtruchannia tsenzury v diialnist redaktsii hazet, bibliotek ta knyhotorhivli na Zakarpatti v 1944–1950 rr. [Censorship interference in the activities of newspapers, libraries and book trade in Transcarpathia in 1944–1950]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii – Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series: Philology. Social communications*, 27, 166–172 [in Ukrainian].
- Mishchanyn, V.** (2018). *Radianizatsiia Zakarpattia 1944–1950 rr. [Sovietization of Transcarpathia 1944–1950].* Uzhhorod: RIK-U [in Ukrainian].
- Ofitsynskyi, R.** (2010). Uzhhorodskiy derzhavnyi universytet [Uzhhorod State University]. *Zakarpattia 1919–2009 rokiv: istoriia, polityka, kultura. Ukrainomovnyi variant ukrainsko-uhorskoho vydannia – Transcarpathia 1919–2009: history, politics, culture. Ukrainian version of the Ukrainian-Hungarian edition.* Uzhhorod: Lira [in Ukrainian].
- Prokhorenko, O.** (2010). Kharakterni rysy ta osoblyvosti povsiakdennoho zhyttia naukovo-pedahohichnoi intelihentsii 40-kh – 50-kh rr. XX st. [Characteristic features and peculiarities of everyday life of the scientific and pedagogical intelligentsia of the 40's – 50's of the twentieth century]. *Istoriia povsiakdennosti: teoriia ta praktyka: materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii – History of everyday life: theory and practice: materials of the All-Ukrainian scientific conference, Pereiaslav-Khmelnyskyi, May 14–15, 2010.* (pp. 187–189) [in Ukrainian].
- Slyvka, Yu.** (2000). *Uzhhorodskiy derzhavnyi universytet [Uzhhorod State University].* Uzhhorod: PP «Vydavnytstvo "M-Studiiia"» [in Ukrainian].
- Turianytsia, V.** (1997). *Pedahohy-naukovtsi: Do 50-richchia universytetu [Teachers-scientists: To the 50th anniversary of the university].* (Vol. 1). Uzhhorod [in Ukrainian].

- Khomenko, N.** (2010). Kolektyvne dozvillia yak sposib kontroliu za student-skoiu povsiakdennistiu [Collective leisure as a way to control student life]. *Istoriia povsiakdennosti: teoriia ta praktyka: materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii – History of everyday life: theory and practice: materials of the All-Ukrainian scientific conference*, Pereiaslav-Khmelnytskyi, May 14–15, 2010. (pp. 191–193) [in Ukrainian].
- TsDAHOU – Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy [Central State Archive of Public Associations of Ukraine].

*Стаття надійшла до редакції 31.03.2022 р.  
Стаття рекомендована до друку 22.04.2022 р.*